

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2022

A kutató neve	
Dr. Igaz Rita Mária	
A kutatás témája	
Bécsi magyar főúri paloták	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Ausztria, Bécs
intézmény(ek)	Österreichische Nationalbibliothek Wienbibliothek Haus-, Hof- und Staatsarchiv
A kutatás ideje	
2022. július 1-31.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
- Österreichische Nationalbibliothek/Kartensammlung: Bécs történetére, urbanisztikai fejlődésére, a főúri építkezésekre vonatkozó szakirodalmak, 18/19. századi várostérképek - Wienbibliothek: házkrónikák, telekkönyvi szakirodalom - Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Erdődy családi levéltár iratanyaga	
A kutatás módszere	
Műemléki topográfiai módszer, mely történeti kontextusba helyezve, helyrajzi rendben, azonos szemléletmóddal és szerkezetben dolgozza fel egy adott terület épített örökségének teljes körét. Alapkövetelménye, hogy a feldolgozás a bibliográfiai és levéltári, írott és képi források lehető legnagyobb teljességének a figyelembevétele mellett, terepbejáráson, az adatok, leírások és képek helyszíni ellenőrzésén alapuljon, s az adott pillanatban fennálló állapotokat a lehető leghívebben tükrözze. Amennyiben léteznek, úgy az épületekhez szervesen kapcsolódó művészeti értéket képviselő ingóságokat és egyéb tartozékokat is számba veszi.	
A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)	
A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül közzétételre az ösztöndíj adományozójának honlapján.

A második török ostrom (1683) sikeres elhárítása utáni évtizedekben Bécs jelentőségének a csúcsára jutott, s a Habsburgok Európa egyik legjelentősebb uralkodócsaládjaként székvárosuknak is igyekeztek a lehető legpompásabb arculatot adni. A legkiválóbb művészek közreműködésével maguk is jelentős mecénatúrát folytattak, támogatták az ellenreformációs harcban szövetséges katolikus egyház építkezéseit, s jól jövedelmező állásokkal is ösztönözték birodalmuk uralkodóhű, katolikus és tehetős főnemesi családjainak a császárvárosban való megtelepedését. Ezeknek a főnemesi családoknak – köztük a magyaroknak is – építtetőként való fellépése nyomán, többnyire az Udvar és az Egyház által is foglalkoztatott olasz illetve Itáliában iskolázódott osztrák mesterek közreműködésével ekkor alakult ki az az új, reprezentatív palotatípus, mely építtetője társadalmi jelentőségének megjelenítője és fokmérője lett, s melynek következtében Bécs nemcsak az osztrák birodalom, de Európa építőművészetének is az élvonalába került.

Tavaly megkezdett új kutatásomban a barokk fénykorában, a 17. század végétől a 18. század 60-as éveieiig terjedő időszakban épült, ma is magyar vagy legalább részben magyar néven számon tartott hat kiemelkedően fontos főúri palota, a

- Batthyány-palota, Bankgasse 2-Herrengasse 19., a
- Batthyány-Schönborn-palota, Renngasse 4., az
- Erdődy-Fürstenberg-palota, Himmelpfortgasse 13., az
- Esterházy-palota, Wallnerstrasse 4., a
- Pálffy-palota, Josefsplatz 6., és az
- Egykori Magyar Udvari Kancellária épülete Bankgasse 4-6.)

művészettörténeti feldolgozását tűztem ki célul. Először a korabeli Bécs várostörténetét, városfejlődését tárgyaló szakirodalmakban kezdtem tájékozódni, s az ezek értelmezését leglátványosabb, leginformatívabb módon elősegítő várostérképeket, madártávlati ábrázolásokat (Folbert van Alten Allen 1683, Daniel Suttinger 1683/1684, Leander Anguissola-Johann Jakob Marinoni 1704, Werner Arnold Steinhausen 1710, Josef Anton Nagel 1770, Joseph Daniel Huber 1785 és Hieronymus Benedicti 1797) tekintetem át a magyar palotákról nyerhető ismeretek szempontjából, majd a rájuk vonatkozó képi ábrázolásokat (elsősorban az idősebb és az ifjabb Fischer von Erlach, illetve a Salomon Kleiner által rajzolt, s a Johann Adam von Delsenbach és maga Salomon Kleiner által részben metszett palotaképeket) kezdtem el begyűjteni. Ezen kívül néhány fontos, különböző nemzetiségű, foglalkozású és világnézetű szerző (Ignatio Reiffenstuell, Casimir Freschot, Lady Mary Montague, Antonio Bormastino, Johann Basilius Küchelbecker és Matthias Fuhrmann) történeti illetve irodalmi művét olvastam el, melyek mindegyike elismeréssel szól épületeinkről, s némi újabb adalékot szolgáltat róluk.

Az idei kutatási lehetőséggel élve folytattam a Bécs történetére és urbanisztikai fejlődésére, s benne a barokk fénykorában épített/átépített magyar palotákra vonatkozó adatok gyűjtését, aminek céljából elsősorban a következő szakirodalmakat néztem át:

- Stadt-Chronik Wien. 2000 Jahre in Daten, Dokumenten und Bildern.(Red. Christian Brandstätter) 2. Aufl. Wien-München 1986.
- Peter Csendes – Ferdinand Opll(Hrsg.): Wien. Geschichte einer Stadt. Bd. 2. Die frühzeitliche Residenz 16-18. Jahrhundert. Wien-Köln-Weimar 2003.
- Wolfgang Pircher: Verwüstung und Verschwendung. Adeliges Bauen nach der zweiten Türkenbelagerung. In: Forschung und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte Bd. 14. Wien, 1984.
- Dehio Wien I. Bezirk. Innere Stadt. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Wien, 2003.
- Bruno Grimschitz: Wiener Barockpaläste. Wien, 1947.
- Richard Groner: Wien, wie es war. Wien, 1934.
- Tranquillo Mollo: Wien's vorzüglichste Gebäude und Monumente. Wien, é.n.
- Carl Graf Vasquez: Pläne und Ansichten der k.k. Haupt- und Residenzstadt Wien. Wien, 1827.
- Felix Czeike: Historisches Lexikon Wien in 5 Bänden. Wien, 1992-1995.

Dr. Oross András útmutatásai alapján és Erdődy gróf hozzájárulásával megkezdtem a levéltári kutatást is. A Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött Erdődy családi levéltári iratok közül a 35., 36. és 92. számú, ingatlanokkal is kapcsolatos dokumentumokat tartalmazó dobozokat sikerült átnéznem. Ezek közül a 35. dobozban található, a Himmelpfortgasse 13. szám alatti palotára vonatkozó 1722-ben Erdődy György gróf által az építőmesterrel, Johann Christian Neupauerrel kötött szerződés alapvető fontosságú.

A kutatás egyik legérdekesebb részének azonban palotaépítő/birtokló főuraink ingatlanhoz jutásának a vizsgálata bizonyult, mely elengedhetetlen volt a császárvárosban való személyes integrációjukhoz és családjuk jelenlétének és pozíciójának hosszútávú biztosításához. Ennek érdekében különböző korokból származó ingatlan nyilvántartásokból és házkrónikákból gyűjtöttem hiteles adatokat, melyek közül kronologikus sorrendben a legfontosabbak:

- Franz de Ponty: Verzeichniss der in der kaiserl. königl. Haupt- und Residenzstadt Wien, sammt dazu gehörigen Vorstädten, und Gründen befindlichen numerierten Häusern derselben Eigenthümern... Wien, 1779.
- Karl August Schimmer: Ausführliche Häuser-Chronik der Stadt Wien mit einer geschichtlichen Übersicht sämtlicher Vorstädte und ihrer merkwürdigsten Gebäuden... Wien, 1849.
- Karl August Schimmer: Neuestes durchaus verbessertes und vermehrtes Häuseschema der kaiserl. königl. Reichshaupt- und Residenzstadt Wien mit ihren 34 Vorstädten... Wien, 1853-1854.
- Wilhelm Kisch: Die alten Strassen und Plätze Wien's und ihre historisch interessanten Häuser. Wien, 1883.
- Wilhelm Kisch: Die alten Strassen und Plätze Wien's Vorstädten und ihre historisch interessanten Häuser. Wien, 1888.

- Paul Harrer von Lucienfeld: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur, I-VIII. Wien, 1952-1957.
- Elisabeth Perco-Mossig: Verzeichniss der Wiener Palais und ihrer Besitzer. Wien, 1962.

Ezeknek a forrásértékű műveknek az alapján nagy vonalakban felvázolható a kiválasztott paloták előélete, illetve későbbi története is, ami a megszerzés időpontjainak sorrendjében a következő:

- Esterházy-palota, Wallnerstrasse 4.: A mai épület magja, - mely már a 16.században is magyar tulajdonban volt - , Esterházy Miklós gróf házassága révén 1612-ben került az Esterházyak tulajdonába, akik generációkon keresztül a szomszédos telkek hozzávásárlásával növelték ingatlanukat, s két lépésben 1687-1695, illetve 1745-1756 között építették ki reprezentatív palotává. Az első építkezés a már hercegi rangra emelkedett Esterházy Pál nádor nevéhez, a bővítés unokájához, Esterházy Pál Antalhoz köthető. Az épületet az utolsó Esterházy herceg, V. Pál halála (1989) után az örökösök eladták egy ingatlanhasznosítással foglalkozó cégnek.
- Pálffy-palota, Josphsplatz 6.: Pálffy Pál gróf, a későbbi nádor 1622-ben szintén házassága révén jutott az épület birtokába, de érdekes, hogy osztrák felesége felmenői között több magyar, köztük egy Pálffy nagymama is akadt. A palotán, mely a monarchia bukása után állami tulajdonba került, a Pálffyak komoly átalakításokat csak a 19. században eszközöltek.
- Erdődy-Fürstenberg-palota, Himmelpfortgasse 13.: Erdődy György gróf 1670-ben szintén felesége révén jutott az 1625 óta családjának, a Rákócziaknak a tulajdonában lévő házhoz, amit oldalági örökösei az 1722-őt követő években építettek át reprezentatív palotává. Ezek leszármazottai 1773-ban a Fürstenberg grófi családnak eladták a palotát.
- Batthyány-Schönborn palota, Renngasse 4.: Batthyány Ádám gróf, horvát bán 1698-ban veszi meg a telket a rajta lévő épülettel, amit a következő évben lebontat, s 1699-1706 között a császári főépítésszel építteti fel rajta reprezentatív palotáját. 1740-ben özvegye eladja az épületet Friedrich Carl von Schönborn würzburgi és bambergi hercegérseknek, akinek örökösei 1846-ban átalakítják a palota homlokzatát komoly művészeti és reprezentációs értékromlást eredményezve.
- Batthyány-Strattmann-palota, Bankgasse 2-Herrengasse 19-Schenkenstrasse 2.: Batthyány Ádám gróf özvegye, született Eleonora Strattmann 1718-ban vásárol meg három, egyenként is több házból összeépített épületet, s alakíttatja reprezentatív palotává. 1764-ben fia, az időközben hercegi rangra emelkedett Károly, a szomszédos Orsini-Rosenberg-palotát is megszerzi, tovább növelve az ingatlan értékét. Az épület 1924-ig maradt a család tulajdonában, ekkor a leszármazottak eladták.

A fenti adatok alapján érdekesnek tartható, hogy a vizsgált korszakban lábukat a császárvárosban megvető főúri családok közül az Esterházyak, a Pálffyak és az Erdődyek kedvező házasságaik révén jutottak első, kezdetben többnyire kisebb területre kiterjedő, s szerényebb kialakítású ingatlanjaikhoz, melyeket a későbbiekben elegáns palotákká

alakítottak, s csak a Batthyányiak vásárolták őket. A legrepresentatívabb, a kortársak által is leggyakrabban említett, ábrázolt, dicsért épületek mégis az ő mecénatúrájuk következtében jöttek létre.

A tulajdoni viszonyokat rögzítő szakirodalom olvasása közben vált világossá a számomra, hogy Bécs kiépülésében, s máig vonzó arculatának a kialakításában azonban nemcsak ez a néhány, az érett barokk korában létrejött reprezentatív épület játszik fontos szerepet, hanem a magyar arisztokraták által a későbbiekben, illetve a város falain kívüli elővárosokban épített/vásárolt/átalakított ingatlana is, mint például

- a Grassalkovichok palotája, 2, Augartenstrasse 40. (1789, Franz Duschinger)
- az Erdődyek palotája, 1, Krugergasse 10. (1810, Charles Moreau)
- a Pálffyok palotája, 1, Wallnerstrasse 6. (1813, Charles Moreau), vagy
- a Festetichek palotája, 9, Berggasse 16. (1858, Johann Romano, August Schwendenwein),

melyek közül az Erdődyek Krugerstrassei palotája kiemelkedő művészeti értéke ellenére is mára sajnos nyomtalanul eltűnt a föld színéről, az 1950-es években lebontották. Nem jártak jobban az Esterházy család hercegi ágának a későbbiekben épült/birtokolt épületei sem. A Wallnerstrasse-i ingatlan megszerzése/kiépítése után még további 8 épületükről, két reprezentatív városi házukról

- 1, Riemergasse 8. (1714-1757-ig) és
- 1, Teinfaltstrasse 39 (1806-1861-ig),

illetve hat elővárosi palotájukról, házukról, nyári lakukról

- 7, Neubaugasse 36-38. (1685-1754-ig)
- 9, Garnisongasse 5-11. (1712-1861-ig)
- 4, Favoritenstrasse 13. (1784-1792-ig)
- 3, Landstrasser Hauptstrasse 96-98. (1785-1810-ig)
- 6, Amerlingstrasse 6. (1814-1868-ig)
- 2, Prater Hauptallee 123a. (1823-1857-ig)

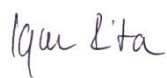
van tudomásunk, melyek mindegyikét eladják, s a későbbi tulajdonosok lebontják őket.

A magyar vonatkozású épületek sorsának ilyenén való alakulása arra indít, hogy fő célkitűzésem, reprezentatív barokk palotáink művészettörténeti feldolgozása és egy nagyobb lélegzetű publikációban a hazai közönség elé tárása mellett megpróbáljak legalább egy regisztert összeállítani a valaha magyar főurak által Bécsben épített/birtokolt, akár meglévő, akár elpusztult épületekről is.

Kutatásaimat a következő években mindenképpen folytatni szeretném.

Köszönöm a Kuratóriumnak a számomra megítélt kutatási lehetőséget.

Budapest, 2022. október. 22.

Dr. Igaz Rita